

Die Geheime Bloemfontein-Konferensie

DEUR

DR. W. J. B. PIENAAR

Proloog deur

PROF. D. F. MALHERBE

Vir Helledag- en Kultuurfeeste

3/9

— DIE —
BLOEMFONTEIN-KONFERENSIE

Hierdie foto is geneem in Kaapstad onmiddellik voor die vertrek van Lord Milner en sy staf na Blcemfontein.

[Met verlof van Taylors-Ateljees Beperk, Kaapstad.

VOORSTE RY. Links tot regs. Mnr. Fiddes, Lady Bentinck, Sir Alfred Milner,
mev. Hanbury-Williams, mnr. Walrond.

AGTERSTE RY. Lord Belgrave, Lady Edward Cecil, Kapt. Chester-Masters en
Kol. Hanbury-Williams.

Die Geheime Bloemfontein-Konferensie

tussen

President Kruger en Sir Alfred Milner

31 MEI — 6 JUNIE 1899

Historiese Episode in Twee Tonele met Voorspel en
Naspel opgestel deur

DR. W. J. B. PIENAAR

Opleidingskollege, Kaapstad

Proloog deur

Prof. D. F. Malherbe

Vir Helledag- en Kultuurfeeste

NASIONALE PERS, BEPERK,
Kaapstad, Bloemfontein en Port Elizabeth.

1938

OPVOERREGTE

*Die opvoering van hierdie historiese voorstelling
is onderkswig aan 'n fooi van 10s., streng vooruit-
betaalbaar aan die Nasionale Pers, Bpk., Kaapstad.*

FRES. PAUL KRUGER

VOORWOORD

Die historiese een-bedryf hier aangebied, vloei uit 'n besluit van die Bestuur van die S.A.O.U.-tak, Paarl: dat met die oog op die viering van Kultuurdag die Paarlse skole versoek word om elk 'n hoofmoment uit die geskiedenis van Suid-Afrika dramaties voor te stel.

Die opsteller het namens die Paarlse Opleidingskollege, waar hy toe werksaam was, onderneem om die ontmoeting tussen president Kruger en sir Alfred Milner op Bloemfontein, een van die gewigtigste gebeurtenisse in ons geskiedenis, in geskikte vorm op te stel en as deel van die program voor te dra. So 'n program is gereël en met groot sukses in die Paarlse stadsaal uitgevoer.

Met die viering van Helderdag in 1936 deur die A.N.S. is hierdie historiese episode nog eens in die stadsaal, Kaapstad, voor 'n geesdriftige gehoor deur die Paarlse Opleidingskollege opgevoer. Die opsteller wens hiermee mnr. W. A. Joubert, die prinsipaal, die personeel en die studentespeleers (waaronder veral mnr. J. P. van der Merwe wat so 'n waardige en treffende Oom Paul in voorkoms, houding en gebaar uitgemaak het) vir hul medewerking te bedank. My innige dank veral ook aan professor D. F. Malherbe vir sy klinkende voorwoord.

Die doel van die oorspronklike voorstel was nie alleen om geskikte stof vir Kultuur- en Helderdagfeeste te verskaf nie, maar ook om ons volksdrama te bevorder. Die Afrikaner moet dit verder bring as verdienstelike historiese optogte en voorstellings. Ons toneel, en veral ons historiese drama, wag op ontwikkeling en ondersteuning. Wel is ons drama van die begin af nasionaal en historiese gewees, maar die grootte en romantiese gang van ons geskiedenis is nog nie in waardige vorm, soos in die Griekse drama en die werk van Vondel, Shakespeare, Schiller e.a., dramaties uitgebeeld nie.

Sulke werk is uit die lewe en kultuurbehoefte van die volk gebore, en as ons feeste kon reël waar daar ook geleentheid sou wees om ons geskiedenis in dramatiese vorm te verwerk en op te voer, kan daar 'n kragtige toneelbeweging uit voortspruit. Die Drama is, na die Epos, nie alleen die hoogste literêre kunsvorm nie, maar ook maatskaplik die belangrikste. As letterkundige soort hooggeag in letterkundige kringe, bereik dit die groot publiek alleen deur middel van die toneel. En as beskaafde volksvermaak is die Drama veral geskik om 'n boodskap te dra wat die volk kan verstaan en in geestelike waardes kan omskep.

Met hierdie stuk wil die opsteller nie aanspraak maak op oorspronklikheid nie. Hy het nie probeer om 'n toneelstuk te skryf nie. Persone, taal en gedagtes — alles is deur die Geskiedenis self verskaf, en getrou, met die nodige inkorting natuurlik, gebruik. Wel was die plan eers om minstens 'n een-bedryf uit die historiese gegewens te skep, maar die episode het vanself geblyk 'n epiese fragment te wees, waardig, groots en dramatiespannend, sodat omwerking as heiligskennis deur piëteitsgevoel belet is.

Die Bloemfonteinse Konferensie, gehou van 31 Mei tot 6 Junie 1899, was streng geheim en vertroulik van aard. Daar is geen notule gehou nie; nogtans het historici uit briewe en amptelike stukke en herinneringe, soos dié van F. Rompel e.a., 'n verslag van die konferensie en sy afloop kon opstel.

Die bronne hier gebruik, is veral:

„Die Staatkundige Ontwikkeling van die Transvaal“:

Botha.

„The Milner Papers“: Cecil Headlam.

Die besonderhede word daar meestal opsommingswyse aangegee. Al wat die opsteller moes doen, was om dit in die direkte rede oor te bring, die vertalings van die tolk by te bring, en die geheel in geskikte vorm met toneelaanwysings op te stel.

Die voorstelling is histories juis tot op die twee kabelberigte toe, behalwe dat hulle, om vanselfsprekende redes, hier voorgelees word. Die eerste kabelgram is wel tydens die sitting afgelewer aan lord Belgrave en deur die Engelse ondermekaar glimlaggend gelees. Hieroor skryf Headlam as volg:

„One ray of humour lit the darkness of that troublous day. While the two protagonists were engaged in the duel of debate a telegram was delivered to Lord Belgrave, Sir Alfred's A.D.C. It was handed to him with great ceremony; he opened, read and passed it to his chief, who nodded to him and smiled. It was shown to the other members of the High Commissioner's Staff who all looked much pleased. The telegram was finally returned to Lord Belgrave, who put it into his pocket.

„The Boers were immensely intrigued by this little scene, for they could not imagine what its political significance might be. They need not have worried. The telegram ran as follows: 'Flying Fox won the Derby.' Westminster.”

Die tweede kabelgram is werklik eers vier-en-twintig uur na afloop van die konferensie deur Milner ontvang. As dit vier-en-twintig uur vroeër aangekom het, kon dit, volgens sommige, die hele loop van ons geskiedenis na 1899 verander het. En daar bestaan geen twyfel nie dat die toegewendheid van Oom Paul, die groeiende tevredenheid onder die gros van die uitlanders en Engelse politieke teenstand teen die beleid van Chamberlain, saam met die internasionale situasie, bereken was om die oorlogswolke te verdryf. Maar ongelukkig was Milner die hoofaanvoerder en het hy as sulks, soos die kabelgram tewens ook bewys, selfs Chamberlain oortref. In elk geval was die konferensie oor toe Milner die boodskap ontvang, en vier-en-twintig uur sou heel waarskynlik aan sy beleid geen verskil gemaak het nie. In briewe aan Chamberlain sê Milner: „I think I was wrong in breaking off the conference quite

as quickly as I did. Perhaps extreme fatigue had something to do with it. My hand can hardly hold a pen. Of course I should not have broken off as I did, had I had your telegram urging delay in time. That came the next morning."

As onthou word dat mislukking van die konferensie, volgens Milner self, oorlog ten gevolge sou hê, dat Oom Paul aan nagenoeg al Milner se eise toegegee het, en dat selfs Chamberlain gevoel het dat Milner te ver gaan — dan het ons in hierdie ongelooflike ontboeseming die skouspel van 'n diplomaat wat 'n oorlog veroorsaak, omdat *hy moeg is*, en word van ons verwag om liggaamlike uitputting beide as oorsaak van en verskoning vir sy noodlottige optrede aan te neem.

Maar let op die woorde: „*I should not* have broken off” Kan die verskil van werkwoordelike wys, soos hier tussen *should* en *would*, ooit meer betekenisvol wees? Dit het hier die lot van 'n volk beslis.

Die opsteller het niks verdraai, en nie probeer om persone of sake in enige besondere „lig” voor te stel nie. Van Afrikaanse kant sou dit ook onnodig gewees het. Die stem van die verlede kon sy oordeel nooit duideliker uitspreek nie. Uit hierdie konferensie rys die gestalte van Oom Paul nogeens in al sy grootsheid op, soos die hoogste bergspits waarop die reënboog gaan staan en waarby die omringende spitse verdwerg.

* * *

Met die voorstelling in Kaapstad het vooraanstaande Afrikaners getuig van die diepe indruk wat hulle ontvang het, maar hul twyfel uitgespreek of die opsteller wel gelyk had om Oom Paul in die slottoneel as so 'n gebroke en tragiese figuur voor te stel. Hiervoor het die getuienis van sir William Butler, gestaaf deur herinneringe soos dié van mnr. Rompel, tot grondslag gedien. Sir William Butler skryf as volg:

„An episode in the conference comes to mind as I now write . . . Kruger's feelings overcame him and he exclaimed bitterly: 'It is our country you want; it is our country you want!' The old man bent his head between his hands and the tears flowed down the weather-beaten face.”

En in *Die Burger* van Saterdag, 16 Oktober 1936, vertel mnr. Rempel as volg: „Die meeste telegramme het 'n toon van die grootste optimisme gehad. Alleen president Kruger het gevrees vir wat die einde sou wees. Ek het dit geweet, omdat ek sy trane en sy rooi omrande oë gesien het nadat die konferensie met die latere lord Milner op 'n mislukking uitgeloop het.

„Die dag na die noodlottige afloop is 'n Sondag. In die oggend gaan ek na die woning van Charles Fichardt, waar die President tuis is. Ek kan die President nie vind nie. Dr. Hymans, sy lyfarts, nou ons gesant in Rome, vertel my dat hy waarskynlik in die tuin is, en met al die gevoeligheid van sy goue Vlaamse hart wat so warm vir die President geklop het, voeg hy daarby: „Die President het baie gehuil vannag. Sy oë was vanmôre meer ontstoke as ooit, en toe ek hom daaroor die les lees, was sy antwoord: Ja, Dokter, ek het nie geslaap nie; ek het die hele nag deur gehuil, net gehuil en gebid.’

„Later ontmoet ek die President in die tuin, maar ek het hom nie aangespreek nie, niks gevra nie. Joernaliste is onbeskeie, so sê hulle, maar ek het as koerant-skrywer nie die moed en parmantigheid gehad om met hom te gaan praat wat daar geboë en met oë rooi geswel van die huil gestap het nie. „Kruger se Gethsemane' het Langenhoven daardie voorval genoem, toe ek hom dit vertel. Later het president Steyn gekom en die twee het die huis en 'n kamer binnegegaan.

„Die volgende dag vertrek ons in die aand na Pretoria. Die President gaan vroeg slaap, soos sy gewoonte is. Al langs die stasies waar ons verby gery het, het die

mense gestaan, selfs diep in die nag, stil en eerbiedig, om die staatshoof nie in sy nagrus te stoor nie. Ek weet nie of die President geslaap het nie; ek het geen oog toegemaak nie; altyd weer het ek die gestalte van droefheid voor my gesien.

„Toe op die volgende môre die dag weer stralend begin, was ek buite op die perron voor die President se spoorwa. Binne het hy gesit en gesels en rook, en daar was niks meer van die verpletterende smart van die vorige Sondag nie. Ek het verstaan. Teenoor sy volk mog hy nie die man van smarte wees nie. En oral waar die trein stilgehou het en die mense gestaan en wag het om die Transvaalse staatshoof te groet, het hy 'n kort woord gespreek om hulle te dank en moed in te praat.

„So was dit ook in Pretoria by sy aankoms. Die mense het nog niks geweet nie, want daar was ooreengekom met Milner dat die besluite van die konferensie eers Woensdag openbaar sou gemaak word, gelyktydig in Pretoria en in Londen. President Kruger se woord was weer opheffend; alleen dié wat geweet het, kon in sy stem iets hoor tril van 'n droefheid en 'n wee wat hom beklem het.”

Oom Paul, met sy ongeëwenaarde deursig, het besef dat die end naby was, en in die Bloemfontein-konferensie die verplettering van sy volksideaal gesien. Hierdie so gewigige moment in ons geskiedenis was dan ook 'n noodlottige klimaks in Paul Kruger se lewensdrama.

LORD MILNER

DIE BLOEMFONTEIN-KONFERENSIE:

31 MEI—6 JUNIE 1899.

Persone:

STAATSPRESIDENT PAUL KRUGER.
MNR. ABRAHAM FISCHER.
STAATSPROKUREUR J. C. SMUTS.
DIE HERE A. D. WOLMARANS, S. W. BURGER e.a.
SIR ALFRED MILNER.
MNR. FIDDES, Imperiale Sekretaris.
KOLONEL HANBURY WILLIAMS, Militêre Sekretaris.
MNR. WALROND, private sekretaris.
LORD BELGRAVE, A.D.C.

Proloog.

Voor die Gordyn.

Voorspel.

Raadskamêr, Bloemfontein, 9.50 vm., 31 Mei 1899.

Eerste Toneel.

Dieselfde.

Tweede Toneel.

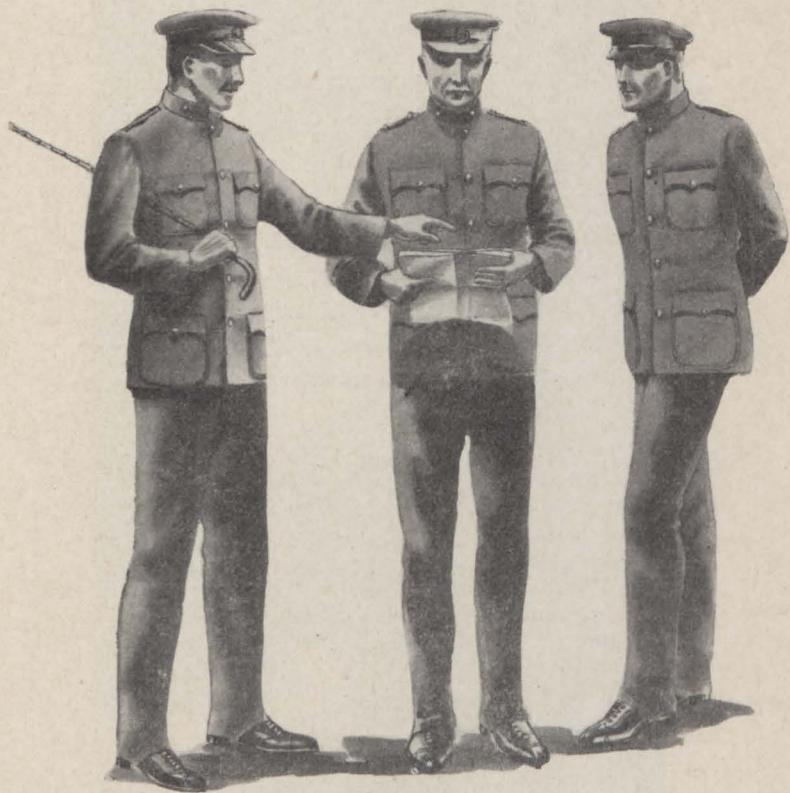
Dieselfde. 10-uur v.m., 6 Junie.

Naspel.

Clarens, Switserland, 1904.

Slottoneel.

Standbeeld van Oom Paul, Pretoria, 1914.

MILITÈRE KLEREDRAG

— TONEELWENKE. —

Om sukses met die voorstelling van hierdie episode te behaal, moet die spreektempo, met behoud van die nodige waardigheid, beklemtoning, helderheid en oortuigendheid, so vinnig moontlik wees. Mnr. Fischer veral sal vinnig, met vloeiende welsprekendheid tolk, behalwe dat hy hier en daar natuurlikerwys sal soek na 'n woord.

Die voordrag moet sterk, vol en duidelik wees, maar sonder sigbare inspanning of stremming, skreeuerigheid of lawaai. Persone moet ook nie die indruk wek asof hulle lees nie, hoewel hulle hier natuurlikerwys van aantekeninge gebruik sal maak.

Die persone op die verhoog moet altoos *saamspeel* deur gedurig op die sprekers se woorde te reageer. Hierdie rol van die by-persone is baie belangrik en moet goed geefen word. Spelers vra dikwels: „Wat moet ek met myself doen terwyl die ander praat?” Die eerste antwoord hierop is: „Jy kan *luister*.” Op die verhoog—en ook daar af—is die kuns om te luister byna net so belangrik as die kuns om te praat. Die regisseur sal ook moet sorg dat die by-persone nie almal gelyk en op dieselfde manier soos 'n klomp geofende soldate reageer nie, of dat sulke by-spel nie vervelig, rusteloos of storend word nie, of enigszins die aandag van die hooffigure aftrek nie. In die toneelaanwysings word reaksies oral aangedul en die handeling van die by-persone aangegee, maar deelnemers en regisseurs moet ook hul verbeelding gebruik—sonder verbeelding kan 'n mens nie toneelspeel nie—en self aanvullings maak, hoewel dit vir onervare spelers waagsaam sou wees om te veel van die toneelaanwysings af te wyk. Spelers besef oor die algemeen nie genoeg hoedat die betreklik lydelike rol van die hoorders op die toneel die gehoor beïnvloed en help om toon aan te gee nie.

J. C. SMUTS

Wees spaarsaam met gebare en maak net gebare of bewegings wat met die repetisies beoefen en getoets is. Die groot moeilikheid wat amateurs met die uiters noodsaaklike posisieveranderings ondervind, is hier grotendeels uitgeskakel, aangesien die spelers om 'n tafel in konferensie sit. Tog sal opgemerk word dat daar in die toneelaanwysings voorsiening gemaak is vir 'n bietjie wisseling van plaas, soos b.v. wanneer genl. Smuts 'n dokument aan Oom Paul oorhandig, en wanneer die Afrikaners opspring en na Oom Paul snel, ens.

Om groter nadruk te verkry op die toneel volg die spraak gewoonlik op die handeling en gelaatsuitdrukking; selfs die tydsduurte van die mondopening, voordat spraak volg, word verleng; so ook maak jy 'n beweging om te staan, loop of sit, voordat jy praat.

Verder moet onthou word dat hierdie stuk bo die bevattings is van jong kinders of persone wat Engels of Nederlands moeilik verstaan, hoewel ouer mense van hierdie soort die voorstelling tog geniet om die herinnerings wat dit by hulle wek. Voor 'n jong gehoor sal daar beslis vooraf 'n *kort* uiteensetting van die gebeurde en die betekenis en belang daarvan moet gegee word.

Wat die nodige baarde betref, is hier geen plek vir floue snaaksighede met snorre wat in die lug opwip met elke asem, of daardie woeste oorkrullers wat soms baarde genoem word, of baarde en snorre wat skeef sit, dreig om af te val, of die spraak belemmer nie, ens. ens. Die bevredigendste manier om 'n baard te maak, is om kunshaar tot op die nodige lengtes uit te pluus en te kam, af te knip en elke stukkie na-aan sy punt met vars gom op die wange, ens. aan te plak. Gebruik 'n kwassie om die gom aan te sit. As die hare goed vassit word dit verder gekam, aanmekaar gestryk en dan met 'n skêr in fatsoen geknip. 'n Botteltjie gom en 'n paar voet kunshaar, wat in 'n groot verskeidenheid van kleure

te koop is, is genoeg vir baie opvoerings. 'n Firma soos J. R. PETERSEN, PARLEMENTSTRAAT, KAAPSTAD, verskaf betroubare vars gom.

Alle neigings om die figure van die persone, Afrikaners of Engelse, in hierdie voorstelling tot karikature om te skep, moet streng geweier word. Die hele wêreld het die uitslag van hierdie konferensie in spanning afgewag. Sal ons, die nakomelinge, wat kennis het van die tragiese afloop, enigiets wat afdoen aan die gewigtigheid en waardigheid daarvan, toelaat?

Die kabelberig aan lord Belgrave is die enigste luimigheid wat hier voorkom. Dit verbreek tydig en tydelik die spanning wat nie aaneen kan volgehou word nie. Ook verskaf dit nie alleen 'n geleentheid vir die *wisseling* van stemming nie, maar daarby 'n treffende en ironiese teenstelling. Eenkant laat dit ons beseft dat die diepste erns nie ver van die ligste luim lê nie; anderkant, dat dit net so onmoontlik is vir lord Belgrave om te beseft wat in die gemoed van Oom Paul omgaan, as dit vir Oom Paul is om hom onder omstandighede met perde-*renne* onledig te hou.

Die lees van die kabelgramme moet besonder knap gespeel word met Belgrave en Smuts heel voor op die toneel — 'n paar oomblikke van dramatiese stilte en dan die totaal onverwagte inhoud — Boere eers verslae, dan lag hulle hartlik.

Met die lees van die laaste kabelgram moet sorg gedra word dat Oom Paul nog sigbaar is met Milner se laaste woorde, sodat die hoop nog vir 'n oomblik oplewe dat Milner om 'n hervatting van die onderhandelings sal versoek.

SCHALK WILLEM BURGER

OUVERTURE EN PROLOOG

Die Proloog word voorafgegaan deur 'n geskikte ouverture. As geen orkes of musikant beskikbaar is nie, kan die grammofoon gebruik word. Swaar, plegtige musiek, liefs van Beethoven, is nodig. 'n Stuk soos die *La Cathéarale Engloutie* van De Bussy is ook baie geskik.

Die Proloog word *voor die gordyn* voorgedra en begelei van orrel- of klavierimprovisasie.

Twee sterk ligte van alkante van die vóór-toneel (proscenium) op die voordraer se gesig gerig, met die res van die saal en verhoog donker, is die regte beligting hier. Ook vir die ouverture moet die saalligte gedoof word.

PROLOOG

O laat Illusie nou jul sinne lei!
Staan op want kyk, 'n Grote gaan verby:
die grootste in daad van heel die helde-ry
wat, veld-gebore, bloed en laaste pand
gewy het vir hul Boer-geboude land.
Staan op want kyk, 'n Grote gaan verby,
'n Boerkolos wat in die onheilsdag
die gruwel-grom verneem van trotse Mag
en staan teen aantog van 'n wêreldwolk,
beproof word, hy alleen vir heel die volk.
En snel begrypend vyands woekerwil
en vasseplande strewe, Satansgril,
sien hy sy volk se ongebore wee
en drink die beker van Gethsemané,
diep-menselik ontroer — die Héros ly
maar onverwinlik in sy hoogheid bly
Die skale weeg die toekomslyding af,
die sielsgoud weeg, wat blink oor pyn en graf;
groot brand die hartevlam deur niks te'ontroof,
in swart nag helder brand sy Godsgeloof.
Wie groot soos hy was in sy worstel-lye,
hy het geleef vir alle toekomstye.

D. F. MALHERBE.

VOORSPEL.

TONEEL: Bloemfontein, 9.50 v.m., 31 Mei 1899. Raadsaal met skilderye van historiese persone op mure; paneelwerk 5 voet hoog om die mure.

Ses-voet-tafel in middel voor met stoel aan smal kante en in middel agter. Drie stoele om linkerhoek agter en vier om regterhoek agter. Meublement swaar en donker; kìaathout aanbeveel.

Beligting: Vloedlig soos met Proloog. Gordyn gaan op en 'n aankondiger (*agter die skerms*) roep plegtig met vol, welluidende stem die naam van elkeen van die persone uit, wat dan onmiddellik verskyn.

Eerste kom mnr. Abraham Fischer regs op. Hy het 'n rol papiere in die hand en 'n legger onder die arm. Hy het die houding van 'n besige man en stap oor die verhoog links af.

Dan staatsprokureur J. C. Smuts, lewendig, opgewek, stap regop; word gevolg deur die here A. D. Wolmarans en S. W. Burger. Hulle is in gesprek, staan 'n oomblik stil, maak gebare asof 'n bietjie opgewonde, en gaan taamlik vinnig links af.

Dan volg mnr. Fiddes in gesprek met lord Belgrave wat met gemaklike houding 'n grap vertel. Hy rook 'n sigaar en dra, nes Milner, 'n oogglas.

Sir Alfred Milner volg. Hy is kort en stap beslis, deftig, amper parmantig, vinnig en op sy hakke. Hy het 'n taamlike groot snor, maar geen baard nie. Halfpad oor die verhoog draai hy half om, kyk fier oor die gehoor en dan in die rigting van die ingang vanwaar kolonel Williams te voorskyn kom, gevolg deur mnr. Walrond. Williams sluit by Milner aan met 'n mededeling wat Milner vir 'n oomblik laat stilstaan. Hulle stap stadig in ernstige gesprek verder, vooruitgegaan deur mnr. Walrond.

Oom Paul kom laaste. Hy stap stadig, maar ferm met 'n stok op; het 'n jas aan; stap geboë. Hy staan en kyk ver oor die gehoor, en sodra die applous afneem, begin die aankondiger *agter die skerms* die volgende treffende gedig van Jan Celliers voordra:

KRUGER

Soos 'n berg, ongebuk,
breed en bonkig van stuk,
dis hy!

Die gelaat, hap vir hap
uit die kranse gekap,
elke kerf, elke knou
harde noodlot se hou;
elke moet, elke merk
vryheidsvyand se werk,
dis hy!

Groot-simpel gerig
deur die Woord as sy lig.
Sonder traan, sonder lag,
stil en stoer in sy krag.
Maatsegaal in sy daad,
wysheidwigtig sy raad —
suinig woord, raak en kort
soos 'n skot uit 'n fort.
Nie soos storrem wat woel,
dog onkeerbaar en koel —
Soos die Vaal se vloed gly
dis hy!

Simsonkragtig gepees
soos die korpus, die gees.
Wie die weg ons berei
wat tot vryheid sal lei
dis hy!

JAN F. E. CELLIERS

*Uit die Lewenstuin en ander Gedigte met toestemming
van die skrywer en uitgewer.*

Onder die voordrag het Oom Paul stil, sonder om 'n spier te vertrek, voor op die verhoog bly staan. Nou stap hy waardig en stadig links af. Twee Transvaalse polisiebeamptes stap oor die verhoog agter hom aan.

Gordyn sak.

DIE BLOEMFONTEIN-KONFERENSIE.

EERSTE TONEEL

TONEEL: *Dieselfde as vorige. 10-uur v.m.*

Verhoogligte vol aan met vloedligte op gesigte van OOM PAUL en MILNER.

Wanneer die gordyn opgaan, het al die persone reeds plaasgeneem om die tafel. Teenoor mekaar aan die smal kante sit OOM PAUL en MILNER. In die middel met sy gesig na die gehoor, sit FISCHER. Regs van hom WOLMARANS en BURGER met SMUTS skuins agter OOM PAUL.

Aan MILNER se kant groepeer die Engelse hulle, sodat elkeen sover moontlik sigbaar is vir die gehoor.

FISCHER is besig met skrywe; papiere en boeke langs hom. MILNER maak aantekeninge; OOM PAUL sit diep in gedagte voor hom en kyk met sy hande op die tafel.

Stilte.

LORD BELGRAVE fluister iets aan KOLONEL WILLIAMS wat glimlag; SMUTS staan op en oorhandig 'n dokument aan OOM PAUL wat stadig orent kom, die dokument voor hom laat plaas en daarin begin kyk.

WOLMARANS en BURGER geïnteresseerd in briewe. SMUTS gaan sit. WALROND en FIDDES (wat desnoods aan 'n tafeltjie kort agter MILNER geplaas kan word) staak 'n fluisstergesprek en blaai deur dokumente. Stilte; geskraap van Fischer se pen hoorbaar (met die naels van middelvinger en duim kan hierdie geluid goed voorgestel word; gelyktydig ook kan met 'n stokkie op 'n gewone skryfblok agter die skerms

„geskryf” word). Meteens kyk MILNER vinnig en vraend op, FISCHER knik instemmend en MILNER staan op. Sy houding is fier en beslis, sy stem hoog en sterk, met klimmende intonasie soos hy ernstiger word; slotwoorde en klanke artikuleser hy sterk met dalende stembuiging. Kruger spreek hy „Kroodger” uit; sin-snedes sê hy vinnig met dramatiese pouses tussenin. Hy praat soos iemand wat alreeds tot ’n beslissing gekom het.

MILNER: „Mr. President and delegates, in opening the discussion at this conference, I feel it my duty to state succinctly and clearly what the attitude of Her Majesty’s Government is in regard not only to this momentous meeting between her representatives and those of the Transvaal Republic, but also to the whole question of the present relations between the two governments and the extreme gravity of the situation that has arisen.

The primary cause of all this increasing bitterness is the policy which the Transvaal has followed against the Outlander. The Government of the Transvaal must mitigate the severity of its attitude towards the foreigner. (Hy kyk Oom Paul stip aan wat beweging-loos soos ’n standbeeld voor hom uit staar. Wolmarans en Burger kyk mekaar aan; Fischer wou net sy pen in die inkpot steek, maar voel die dramatiese stilte en hou die pen in die lug, Fiddes skuiwe ongemaklik, Belgrave draai hom stadig na Oom Paul. Milner effens verleë omdat sy woorde geen indruk op Oom Paul maak nie, hervat): **This, though I am prepared to consider other relevant matters, is the main question at issue and must be regarded as the central point of our deliberations at this conference.**

Mr. Kruger has made the reservation that he would consent to take part in this conference only on condition that nothing touching the independence of the

Transvaal is discussed. I must, however, point out that England regards it as her duty to support the outlanders, being as they are, her subjects, but that once they have become subjects of the Transvaal, England's interest in them would cease and she would not interfere in what would then be regarded as the internal affairs of the Transvaal Republic."

Hy sit. Almal verslap hul gespanne houding en keer hulle na FISCHER wat, nadat hy nog 'n laaste woord geskryf het, saaklik opspring en vinnig begin tolk. OOM PAUL lig hom effens en draai hom ook in dié rigting; hy luister nou met aandag en skud nou en dan sy kop stadig. SMUTS verdiep hom in 'n dokument, 'n ander speel met 'n potlood, BELGRAVE neem snuif, MILNER en die ander kyk na OOM PAUL.

FISCHER: „Zijn Excellentie zegt dat de strijdvrage tusschen zijn regering en die der Transvaal daagelijks in aantal en onaangenaamheid aangroeien. De toestand is bedenkelijk en de hoofdoorzaak hiervan is het beleid van de Transvaal tegenover de uitlanders. Het gevoel is bitter. De Transvaal moet zija houding tegenover hen verzachten. Dit is het hoofdpunt waarover deze Conferentie zal moeten gaan, hoewel zijn Excellentie gewillig is ook andere verschilpunten te overwegen. U hebt de voorwaarde gesteld, voordat u naar deze Conferentie gekomen bent, dat niets aangaande de onafhankelijkheid der Transvaalse Republiek zou worden besproken. Maar Engeland beschouwt het haar plicht de uitlanders als haar onderdanen te ondersteunen. Indien zij Transvaalse onderdanen waren, zou Engeland in hen niet meer belangstellen en niet meer tusschenbeide komen."

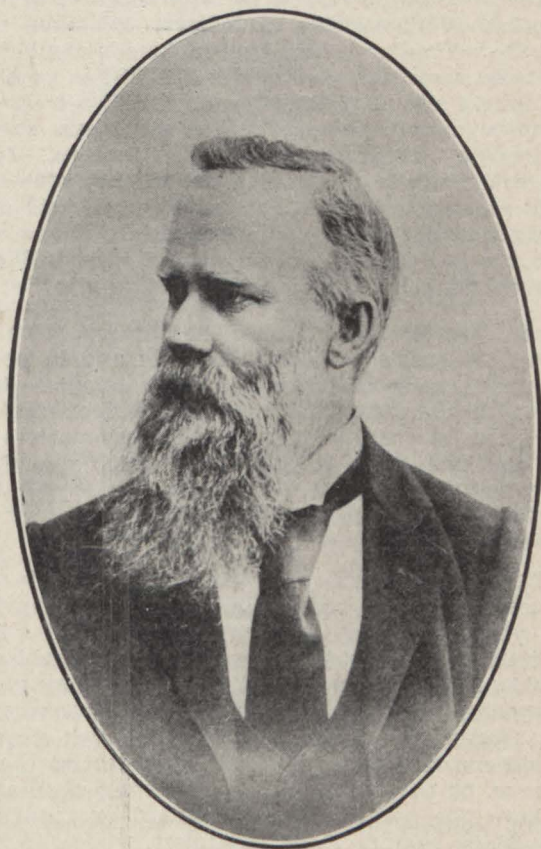
FISCHER gaan sit. Die Engelse kyk met belangstelling na OOM PAUL; die Afrikaners hcu hul asem op. OOM PAUL kom orent in sy stoel (sonder op te staan), met hande op die tafel en praat met 'n diep stem in

onafgebroke tempo en sonder gebaar, behalwe dat hy sy hande nou en dan van die tafel oplig.

OOM PAUL: „De houding van de Hooge Kommissaris moet, vrouwen wij, als vriendschappelijk en geenzins als gebiedend of als inmengend met de zaken der Transvaalse Republiek beschouwd worden. In deze zin zullen wij gereed en zelfs gewillig zijn met hem tot de bespreking onzer strijdvragen over te gaan. Ja, zelfs zullen wij geduldig naar zijn raadgevingen willen luisteren, zolang de bespreking niet loopt over de onafhankelijkheid van onze Republiek. Dit artikel is niet te bespreken.

Ik ben gewillig toegevend te zijn, en concessies te maken; trouwens hebben wij reeds veel toegegeven, maar wat hebben wij hiervoor ontvangen? Niets meer dan leugenachtige memorieën en protesten.

Uw Excellentie heeft de kwestie van de behandeling der uitlanders door onze Republiek tot hoofdvraag dezer conferentie gesteld en wel in bijzonder, geloven wij, de toekenning van het stemrecht aan hen. Maar wij hebben ze alreeds het stemrecht toegekend, hoewel wij natuurlijk verplicht zijn die toekenning zoo te schikken dat zij niet allen gelijktijdig stemgerechtigd worden. Ons beleid is het tijdperk, waarbinnen uitlanders het stemrecht kunnen verkrijgen, alzoo te verminderen dat zij geleidelijk stemgerechtigd zullen worden, zonder dat er gevaar bestaat dat zij onze burgers zouden kunnen uitstemmen, onze wetten omverwerpen en onze staat regeeren. Wij hebben slechts 30,000 stemgerechtigde burgers en er zijn 70,000 uitlanders. Maar de zaak wordt verergerd doordat zij niet eerlijk zijn wanneer zij voorgeven gretig te zijn het stemrecht te willen verkrijgen. Zelfs diegenen die genaturaliseerd waren, hebben geweigerd de lasten van burgerschap te willen dragen. Met de laatste Kafferoorlog hebben zij geweigerd de wapenen op te

A. FISCHER

C

nemen en gingen bij de Engelsche Gezant schuil zoeken, toen mijne burgers de staat tegen de barbaarsche inboorling moesten verdedigen. Diegenen onder hen, die wel meegevochten hebben, kregen onmiddellijk het volle stemrecht. Is dat niet billijk? In geen land ter wereld zijn de kieswetten zo billijk als de onze. In Amerika moeten vreemdelingen veel langer wachten alvorens zij stemgerechtigd worden kunnen. Is het dan ook billijk te verwachten dat wij het volle stemrecht moeten toekennen aan personen die niet alleen weigeren eenige burgerplichten op zich te nemen, maar zelfs ons getoond hebben dat zij ons kwaadwillig bejegenen, ja, zelfs bitter vijandig gezind zijn?"

FISCHER: „The President replies that he feels sure that your Excellency's attitude is friendly and in no way dictatorial, or to be regarded as an attempt to interfere with the internal affairs of the Transvaal. In this spirit he would be pleased to discuss matters with you and even listen to any advice which your Excellency may find good to offer, except on matters affecting the independence of the Transvaal; that remains above discussion.

The President emphasizes that he is willing to make concessions though he has already made so many, but, he asks, what has he received in turn? Lying petitions and protests. In regard to the franchise, the President wishes to point out that it has already been granted to the 'uitlander,' but that the Government of the Transvaal is compelled to make such provision as will ensure that all classes did not receive the vote at once, or they would govern his state and subvert its laws, the number of enfranchised burghers being only 30,000 against 70,000 uitlanders.

But this clamour for the franchise is insincere. The uitlanders have proved that they do not really want the vote. Even those who were naturalized in the past refused to shoulder the responsibilities of citizenship.

Those who did not refuse service and seek the protection of the British Resident at Pretoria during the last Kaffir war were granted full rights. Those who refused responsibilities would be refused rights—at least for a period—was this not fair? In no country in the world were the laws governing the franchise so lenient to foreigners as in the Transvaal, but it was unfair to his country to expect it to grant full elective power to people who not only shirked their responsibilities, but also have shown nothing but malevolence and animosity towards the country of their adoption."

MILNER (sittende, antwoord vinnig): „Yes, but they were not fully enfranchised citizens; they were only naturalized residents. And a more serious objection, raised in this protest before me, is that the Oath of Allegiance, which they are required to take is not merely unnecessary but actually offensive."

FISCHER: „Zijn Excellentie wijst daarop dat de onwillige uitlanders niet ten volle stemgerechtigd waren; en oppert het bezwaar dat de eed van getrouwheid dat zij afleggen moeten als onnodig, ja zelfs ergerlijk, te beschouwen is."

OOM PAUL: „De eed kunnen wij veranderen om u tegemoet te komen, maar ik zou ze niet als onnodig of als een ergernis beschouwen. Weer worden wij alzoo gevraagd tegemoetkomend te zijn, maar welke tegemoetkoming genieten wij van Engeland? Zij valt mijn land verraderlijk binnen, concentreert troepen aan de Kaap en op onze grenzen in Natal, en steunt de oproermakers.

De Boeren zijn een volk van landbouwers, dun verspreid over een groot gebied en omringd van vijandige volken; zij moeten gewapend zijn. Maar Uw Excellentie kunt ons spoor volgen vandat wij de oude kolonie verlieten, en u zult vinden dat wij nooit aangevallen hebben, maar steeds aangevallen zijn geweest

en ons goed en bloed hebben moeten beschermen. Wij volgen Gods Woord:

„Vervloekt is hij die zijns naastens landpalen verzet.”

En zoolang Uw Excellentie leeft, zult u vinden dat wij nooit aanvallers op het gebied van enig ander volk zijn zullen.

Wat betreft de memorieën, heb ik hier een tegenmemorie door 27,000 uitlanders getekend, waarin zij getuigen van goede behandeling en tevreden te zijn. Geen grondwet ter wereld is zoo liberaal als de onze, maar hier komt Uw Excellentie en ondersteunt de opruiers en komt u met voorstellen die onze onafhankelijkheid zullen vernietigen.”

FISCHER: „The President offers to change the form of the oath, but denies that it is offensive or unnecessary. Here again he is willing to concede, but what concessions did England offer? Her people traitorously raid his country, she masses troops at the Cape and on his borders and supports the disaffected factions.

The Boers are an agrarian people, thinly dispersed among hostile peoples. They must be armed, yet your Excellency could follow their trail ever since they left the old Colony and you would find that they have never been the aggressors, but have always protected themselves against aggression. They have followed the Word of God: ‚Accursed is he who removeth his neighbour’s landmarks,‘ and as long as your Excellency lives you will find that the Boers will never attack the territory of another.

In regard to the petitions, the President has before him a counter-petition, signed by 27,000 foreigners, who testify that they are satisfied and well treated. No constitution in the world is as liberal as that of the Transvaal, yet your Excellency has come here to support the insurgents and bring forward proposals calculated to destroy the independence of the Transvaal.”

MILNER (ongeduldig): „Don't let us talk about independence every minute; I assure the President that I do not wish to touch his independence!”

FISCHER: „Zijn Excellentie zegt”

OOM PAUL (wat Milner verstaan het, val Fischer skielik in die rede tot almal se verbasing): „Alles wat u tot dusver gezegd heeft, is met u verzekering in strijd. Maak een voorstel en bewijs de waarheid uwer woorden.”

FISCHER: „The President suggests that everything you have said is in conflict with your assurance. He asks you to make a definite proposal which will prove the truth of your words.”

MILNER: „Well then (groot aandag van almal teenwoordig) give the vote to every person who has been resident in the Transvaal for a period of five years and increase the number of seats in the First Volksraad, especially in parts where the outlander element is strongly represented.” (Verbystering aan Boerekant, maar OOM PAUL verraai geen emosie nie. Instemming aan Engelse kant.)

FISCHER: „Zijn Excellentie stelt dan voor (OOM PAUL maak weer of hy wil praat, maar sug en laat FISCHER voortgaan) dat u het stemrecht geeft aan allen die reeds vijf jaren in het land woonachtig zijn en dat u het aantal zetels in delen, waar de uitlanders ons in getallen overtreffen, vermeerderd.”

OOM PAUL (verontwaardig): „Komt Uw Excellentie dat hier voorstellen! Kunt u het niet inzien dat dit onze Republiek als in een slag zou vernietigen? Dat zou erger zijn als annexatie! Wat zullen mijne burgers zeggen, die hun bloed en bezittingen hebben opgeofferd voor hun vrijheid! Neen; morgen zal ik met een ander voorstel komen.

Intusschen wil ik Uw Excellentie de volgende punten ter overweging voorleggen: Wat kunnen wij van Engeland verwachten in verband met:

- (1) De annexatie van Zambaanland. Door dat gebied, wettigk door onze burgers veroverd, te annexeren, heeft Engeland de Republiek vijandigk van de zeekust afgesneden.
- (2) 't Overgeven van Zwaziland, ons ook door Engeland ontnomen.
- (3) Vergoeding in verband met de Jameson-inval.
- (4) Het schikken van disputen tusschen Engeland en de Transvaal door arbitratie van een neutrale mogendheid."

FISCHER: „The President expresses surprise that your Excellency could make such a proposal and that you do not seem to realize that it would destroy the Republic. It would be worse than annexation. What would his burghers say who have sacrificed their blood and property for freedom? The President will submit different proposals, but wishes in the meantime to lay before your Excellency the following matters for your consideration:

- (1) The annexation of Zambaanland, whereby England, though the land was a rightful Boer conquest, had hostilely cut off the Republic from the coast.
- (2) The cession of Swaziland, also unlawfully expropriated by England.
- (3) Jameson Raid indemnity.
- (4) Arbitration."

MILNER: „I cannot discuss the first point; England has annexed Zambaanland and that is the end of the matter. Upon the other points I shall reply at a later stage."

FISCHER: „Zijn Excellentie weigert het eerste punt te bespreken. Engeland heeft Zambaanland geannexeerd en daarmee is de zaak uit. Op de”
 (OOM PAUL wil praat maar staan verontwaardig op, stoot sy stoel agteruit en begin uitstap. Almal spring onthuts op, maar hul aandag word afgetrek deur 'n posbode wat 'n kabslgram aan LORD BELGRAVE oorhandig. Ook OOM PAUL aarsel vir 'n oomblik, maar stap dadelik weer aan, en word deur FISCHER gevolg. Intussen het LORD BELGRAVE die kabelgram gelees en dit aan MILNER, wat ook besig is om af te stap, oorhandig. MILNER lees en gee dit aan BELGRAVE met 'n glimlag terug. SMUTS en die ander Boere kyk agterdogtig na mekaar. SMUTS nader die laggende BELGRAVE met die woorde: „I say, Belgrave, what's the joke?” BELGRAVE gee hom die kabelgram met: „Here, read this.” SMUTS lees: „Flying Fox won the Derby.” Die spanning is verbreek. Almal lag.)

Gordyn.

TWEEDE TONEEL. 5 Junie, 10 v.m.

Toneel dieselfde.

MILNER: „Upon the resumption of negotiations I wish to reply to three of the points raised by the President at a previous sitting.

Swaziland: England cannot allow Swaziland to be incorporated with the Republic.

Jameson Raid Indemnity: This matter is being gone into.

Arbitration: I must observe that in the first place there should be no points of difference between our governments to arbitrate over. But should any controversial point arise an impartial body of judges presided over by a neutral chairman might be acceptable to Her Majesty's Government, but it would never accept any foreign power as arbitrator, as such acceptance would involve a sacrifice of sovereignty.”

FISCHER: „Inzake Zwaziland: Engeland kan niet toelaten dat dat gebied bij de Republiek zal worden ingelijfd.

Jameson-inval: De zaak wordt onderzocht.

Arbitratie: Daar behoren geen punten van verschil te wezen. Een onpartijdig lichaam, bestaande uit rechters onder voorzitterschap van een neutrale persoon, zou best mogelijk aannemelijk kunnen zijn, maar Haar Majesteits Regering zou nooit toestemmen dat een vreemde mogendheid als arbiter optreedt, aangezien dit een prijsgeving van soevereiniteit zou betekenen.”

OOM PAUL: „Zoo, en dan wilt Uw Excellentie mij komen voorschrijven hoe ik mijn land regeren moet, ondersteunt de kwaaddoener en opruier, Uw regering annexeert een gebied dat wij in zelfverdediging duur hebben veroverd, pakt troepen op onze grenzen samen, mengt haar op allerlei vijandige wijzen met onze zaken in, en u wilt niet hebben dat wij van onze soevereine onafhankelijkheid, dat door haar bedreigd wordt, ja, ons zelfs openlijk ontzegd wordt, spreken moeten!”

FISCHER: „The President expresses his surprise that Her Majesty's Government can offer to advise him on the question of how to govern his state, and at the same time support the insurgents, annex a native territory, which his people dearly conquered in self-defence, mass troops on his borders and in hostile manner interfere with the internal affairs of the Transvaal, and yet will not allow him to raise the question of its sovereign independence which is threatened and even openly denied by Her Majesty's Government.”

MILNER: „I fail to see that. I cannot pledge Her Majesty's Government on any of these issues. The main point is the franchise.”

FISCHER: „Zijn Excellentie kan dat niet inzien. Hy kan ook niet Haar Majesteits Regering op enige dezer vraagstukken verplichten. De hoofdzaak is het stemrecht.

OOM PAUL: „Ja, maar wat zullen wij verkrijgen indien wij u tegemoet komen? Moeten wij onze rechten prijsgeven zonder dat u iets prijsgeeft? Is dat billijk? Ik ben gewillig verdere concessies toe te staan, maar dan moet ik weten wat ik van u verkrijgen zal op de andere punten.”

FISCHER: „The President desires to know what he would receive in return if he compromised. He is prepared

A. D. W. WOLMARANS

to make further concessions, but asks: must he sacrifice his rights and England sacrifice nothing? Was that fair?"

MILNER: „I cannot promise anything on this basis. You are driving a sort of Kaffir bargain. I am here to discuss the burning question of the franchise and must ask the President whether he is willing to go into this question now, or cause an open breach between our governments!"

(*Verbystering onder geleedere.* WOLMARANS *fluister aan* BURGER: „Oorlog!")

FISCHER: „Zijn Excellentie zegt dat hij niets op zulk een basis beloven kan. U drijft een soort van smousenhandel. Hij is hier gekomen om het brandend vraagstuk van het stemrecht te bespreken en moet van u weten of u gereed bent dat vraagstuk nu te bespreken of een open breuk tusschen beide regeringen veroorzaken."

OOM PAUL (uiterlik kalm): „Misschien ja, misschien neen! Maar hier is mijn voorstel (spanning): Vreemdelingen zullen na een tweejarig verblijf genaturaliseerd kunnen worden en na een tijdperk van een verdere vijf jaren het stemrecht verkrijgen, mits zij onderworpenheid en getrouwheid aan de Republiek en hare wetten tonen en de andere gewone kwalifikaties bezitten."

FISCHER: „The President replies that he may or may not be willing to go into the matter of the franchise now, but wishes to submit the following: Foreigners to be naturalized after two years' residence and receive the full franchise after a further period of five years, provided they show due obedience and fidelity to the laws of the Republic and possess the usual qualifications."

MILNER: „Inadequate! Full citizenship and eligibility for the First Volksraad within a shorter period must be conceded.”

FISCHER: „Zijn Excellentie zegt dat u voorstel niet voldoende is. Volle”

OOM PAUL: „Uw Excellentie nog niet tevreden! 't Is tegen Gods wet vreemdelingen in mijn Eerste Volksraad, het hoogste gezag, het landsbestuur in de handen te leggen. Zij kunnen twee heren niet dienen. Buitendien zijn ze als stoute kinderen in hun gedrag. Geeft men hen een vinger, dan nemen zij de hele hand, dan een arm en dan het hele lichaam.”

FISCHER: „The President expresses surprise that your Excellency is not yet satisfied. It would be contrary to the laws of God to place the administration of his country in the hands of foreigners by admitting them at once to the First Volksraad, the supreme legislature. They could not serve two masters. Besides, they are like insubordinate children. If you offered them a finger they would take the whole hand, then an arm and then the whole body.”

MILNER: „That may be so, but the number of electoral divisions is far too small to ensure adequate representation for the outlander.”

FISCHER: „Zijn Excellentie meent dat het aantal kiesafdelingen te gering zijn om”

OOM PAUL: „Ik onderneem om in de Volksraad een voorstel in te dienen waardoor wij u hierin ook tegevoetkomen zullen, door vier of vijf nieuwe zetels bij te voegen.”

FISCHER: „In order to meet you once more the President undertakes to propose in the Volksraad that five new electoral divisions be created.”

MILNER: „That would be a great improvement, but the whole scheme is still unsatisfactory and inadequate. It would take outlanders far too long a time to become eligible for the First Volksraad, and as long as newcomers have no representative in the supreme legislative council they would as a body remain an inferior caste.”

FISCHER: „Zijn Excellentie stemt in dat dit een grote verbetering zou zijn, maar nog is het voorstel onvolgende. Het zou”

OOM PAUL (staan waggelend op en wys met sy vinger op Milner): „Uw Excellentie is een harde man; (roep uit): **U wilt mijn land hebben, Milner, dat is mij duidelyk!**” (Sak neer met hande oor die gesig en snik 'n paar maal — alleen skouerbewegings hier — trane in die oë. Doodse stilte; **WOLMARANS, SMUTS, FISCHER** snel na **OOM PAUL**. Meteens begin hy weer praat): **Het is onmogelyk u tevrede te stellen. Volgens u voorstel moet ik het bestuur van mijn land en mijn regering in die handen van vreemdelingen overgeven. Dat ben ik niet bereid te doen. De zaak is hopeloos**” (stem gebroke).

(**MILNER** lyk baie ongemaklik en opgewonde, maar hy kyk na **LORD BELGRAVE** asof hy wil sê: „Die oorwinning is naby.”)

FISCHER (op gedempte toon): „The President feels that your Excellency is relentless. It is clear, he says, that you will be satisfied with nothing but his country.” (**MILNER** ruk hom op.) „You would place the Government of his country in the hands of foreigners. That he is not prepared to do. There is no more to be said.”

MILNER (skril en opgewonde): „I must differ from him. It is possible to change your electoral laws in such a

way that your burghers are not outvoted. The 60,000 the President makes so much of is a mere illusion. The majority would not make use of the vote.

FISCHER (*praat byna vertroulik met OOM PAUL wat vooroor geboë sit*): „Zijn Excellentie zegt dat hij van u verschillen moet en dat het wel mogelijk blyken zou de kieswetten te veranderen overeenkomstig met u veiligheid. De 60,000 waarvan u spreekt, is een hersenschim; de meesten zullen van hun stem geen gebruik maken.”

OOM PAUL (sonder om op te kyk): „Zijn Excellentie spreekt zoo door onbekendheid.”

FISCHER: „The President says that you speak as you do only through ignorance of the true circumstances.”

MILNER (haal skouers op). Stilte.

OOM PAUL (lig sy kop effens op en praat met inspanning maar bedaard en plegtig): „Ik onderneem alle voorstellen waardoor belangrijke concessies hier toegestaan zijn, bij de Volksraad in te dienen en mijn invloed te gebruiken ze aangenomen te krijgen.”

FISCHER: „The President is prepared to use his influence to pass legislation giving effect to the important concessions he has made.”

MILNER (beslis): „The President may do so, but he must not regard it as part of any agreement between us. Each party is free to act as it elects. We have failed to arrive at any settlement.” (Groot opgewondenheid heers. OOM PAUL sit sonder beweging soos tevore.) (MILNER hervat dreigend): „I trust that the President realizes the extreme gravity of the situation and how critical the position has become. I further trust that his statesmanship will not permit him to allow any act or decision which would give rise to an eruption.” (MILNER staan op om uit te gaan.)

OOM PAUL (wil opstaan om te praat, maar sak weer terug in sy stoel; hy gee 'n teken aan FISCHER. MILNER sit weer).

FISCHER: „At the close of this conference I wish on behalf of our delegation to convey to your Excellency and through your Excellency to Her Majesty's Government our sense of appreciation that you have come to Bloemfontein to hold this round-table conference with us on the grave issues at stake. While the conference has not borne the fruits which we had hoped it would bear, it has served to clear the air and leave no doubt as to the essential points of difference which have clouded our relations with Her Majesty's Government. We trust that this historic meeting between Mr. Kruger and your Excellency will, at least, have paved the way for a further frank exchange of views, for we desire your Excellency to assure Her Majesty's Government of our earnest desire to arrive at an amicable settlement of the dispute at the earliest possible moment.”

(MILNER buig effens. OOM PAUL sit vooroor asof in mymering-verdiep. FISCHER gaan na hom en fluister in sy oor. Hy skrik, staan stadig op en stap met onsekerse tred na die deur.

Onderwyl het MILNER opgestaan en 'n paar tree gestap met sy gevolg agter hom aan, toe 'n posbode met 'n kabelgram binnekom en salueer. Almal staan stil. WALROND neem en oorhandig dit aan MILNER, wat daarna kyk en dan dit opgewonde oopmaak. Hy lees en laat sy hand met die telegram daarin slap teen sy been val; hy loop 'n paar trase heen en weer. Die ander verwyder hulle. Hy kyk in die rigting van OOM PAUL, wat nog met die uitgaan in die deur sigbaar is, en lees hardop maar asof by homself): „Advise delay

and patience. Press for some immediate representation
First Volksraad and revision terms of oath. Chamber-
lain." (*Hy kyk peinsend vir 'n oomblik en kom tot 'n*
skitslike besluit): „**Too late, the conference is over.**”

Gordyn sak.

NASPEL.

Toneel

- (a) Voor die gordyn — vloedligte alleen.

Plegtige musiek. Sangstuk: *Die Gebed van Oom Paul*.

Vloedligte af — gordyn op.

- (b) Clarens, Switserland, 1903. Lees- en sitkamer. Oom Paul, met reisdeken oor sy bene, sit by 'n tafel te skryf in die lig van 'n skryflamp. (Gebruik ou olielamp met elektriese gloeilamp daarin.) Sagte vioolmusiek. Deur 'n venster agter is 'n Switserse toneel met spitsdenne en sneeuberge duidelik sigbaar. Musiek hou op.

Oom Paul prewel die woorde soos hy skryf, stadig. Na 'n rukkie is hy klaar en lees hardop oor, terwyl hy hier en daar 'n korreksie aanbring.

Dit is die treffende afskeidsbrief en laaste boodskap, sy „politieke testament,” kort voor sy dood aan sy volk gerig. Dit is 'n antwoord op 'n groet van 'n Boerekongres aan hom oorgestuur:

„Bij alle treurigheid en leed die mijn lot zijn, stemde mij deze groet tot dankbaarheid.

„En van ganscher harte dank ik u allen die, tezamen gekomen om te beraadslagen over het heden en de toekomst, gedacht hebben aan hun ouden Staatspresident en daardoor getoond hebben het verledene niet te hebben vergeten.

„Want wie zich een toekomst scheppen wil, mag het verledene niet uit het oog verliezen.

„Daarom: zoekt in het verledene al het goede en schoone dat daarin te ontdekken valt, vormt daarnaar

uw ideaal en beproeft voor de toekomst dat ideaal te verwezenliken.

„Het is waar, veel van wat was opgebouwd is thans vernietigd, vernield, gevallen. Doch met eenheid van zin en eenheid van krachten kan weer worden opgericht, wat thans daar nederligt.

„Het stemt mij eveneens tot dankbaarheid te zien dat die eenheid, die eendracht, bij u regeeren. Vergeet nooit de ernstige waarschuwing die ligt in het woord: ‚Verdeel en heersch,‘ en maak dat dit woord op het Afrikaansche volk nooit van toepassing zal kunnen zijn.

„Dan zullen onze nationaliteit en onze taal blijven en bloeien.

„Wat ikzelf nog daarvan zien of beleven zal, ligt in Gods hand.

„Geboren onder de Engelsche vlag, wensch ik niet daaronder te sterven. Ik heb geleerd te berusten bij de bittere gedachte de oogen te zullen sluiten in den vreemde, als een balling bijna geheel alleen, ver van bloedverwanten en vrienden, die ik waarschijnlijk nooit zal weerzien; ver van den Afrikaanschen grond, dien ik wellicht nooit meer betreden zal; ver van het land waaraan ik mijn leven gewijd heb om het te openen voor de beschaving en waar ik een eigen natie zag ontwikkelen.

„Maar de bitterheid zal worden verzacht zoolang ik de overtuiging mag blijven koesteren dat het eenmaal aangevangen werk wordt voortgezet. Want dan houden mij staande de hoop en de verwachting dat het einde van dat werk goed zal wezen.

„Zo zij het!

„Uit de diepte van mijn hart groet ik u en het gansche volk.”

Oom Paul buig sy hoof stadig vooroor en sit asof in gebed.

SLOTTONEEL.

NABETRAGTING.

Die volgende slottoneel kan bygevoeg word.

Tyd: Pretoria, 1914.

Toneel: Die standbeeld van Oom Paul.

Onmiddellik na afsluiting van die naspel word alle ligte gedoof en die persoon wat Oom Paul gespeel het gaan in die agtergrond kniel sodat net sy kop en skouers deur die venster sigbaar is. 'n Gipsbeeld kan ook gemaak en gebruik word. 'n Flou silwerlig slaan op sy bleek gelaat wat as deel van 'n standbeeld moet vertoon en 'n voordraer agter die skerms dra onderstaande gedig plegtig en gevoelvol voor.

DIE BEELD VAN OOM PAUL.

Grou in die maanlig rys die swaar kolos,
Oorheers die jong geboomte aan sy voet,
Waardeur die aandwind huiw'rig klaend speed,
En rust'loos, as van geeste, sug die bos.

Die maan maak daar 'n glimlag op sy wang,
Wat in die skemer lyk as nat betraan;
Hy peins oor jonggesterwe hoop, die waan
Van volkwees, peins oor volkswee en oor dwang.

Voor sy gesig daar strek die doderyk,
Waar al sy tyd- en strydgenote rus,
En aandwind saggies oor die slapers stryk.

Wit-deins'rig skyn die maan oor sterre alom . .
En grillig die verlede wat daar kyk
Op 'n gewese Afrikanerdom.

ADV. F. VAN DEN HEEVER.

(met toestemming van die uitgewer.)

Gordyn.

„Die Stem van Suid-Afrika.”

Slot.